

ПРАВОВА ПРИРОДА ГРУПОВОГО ПОЗОВУ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Національний університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, 08201, Ірпінь, Київська область, Україна
E-mail: bilko_ar@i.ua

Мета: у статті розглядаються теоретичні та правові питання групового позову в господарському судочинстві на основі аналізу норм чинного законодавства та наукових поглядів вітчизняних вчених. **Методи дослідження:** аналізується множинність та процесуальна співучасть у господарських спорах. Наводиться визначення групового позову, види співучасті. **Результати:** пропонуються шляхи вдосконалення господарсько-процесуального законодавства. **Обговорення:** проблеми господарського законодавства та потреба у його вдосконаленні.

Ключові слова: позов, груповий позов, співучасть, види співучасті.

Постановка проблеми та її актуальність. Верховною Радою України був суттєво доповнений і змінений Господарський процесуальний кодекс (ГПК) України, що вступив у дію з 15 грудня 2017 року, і в якому поряд з іншими проблемами не знайшло свого висвітлення детальне регламентування групового позову в господарському судочинстві, а тому це питання є актуальним при вирішенні господарських спорів.

Аналіз досліджень і публікацій. Деякі аспекти групового позову в господарському судочинстві знайшли своє відображення в наукових працях таких авторів: В. В. Коваль, В. А. Миколаєць, М. В. Сельков, О. І. Харитонової та інших.

Разом з тим, практика показує, що в новій реакції ГПК України інститут групового позову не знайшов детального регламентування.

Мета статті. Обґрунтувати доцільність та можливість використання групового позову в господарському судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питань групового позову в господарському процесі представляється актуальним у зв'язку з відсутністю чіткого визначення даного терміну у теорії господарського процесуального права.

Основною ознакою групового позову є здатність захистити порушені права та інтереси не тільки однієї особи, а цілої групи осіб.

Оскільки в самій назві «груповий позов» міститься прояв множинності учасників процесу, то автор вважає беззаперечним віднесення групових позовів до процесуальної множинності.

Процесуальна множинність (процесуальна співучасть) – це участь в одному і тому самому процесі кількох позивачів (або відповідачів), право вимоги (або обов'язки) яких не виключають одне одного [1, с. 35].

Для визначення правової природи групового позову необхідно визначити його місце серед видів процесуальної множинності.

Дійсно, правові відносини в суспільстві на сучасному етапі розвитку стали різноманітними та багатосуб'єктними. Множинність у матеріальних правовідносинах може і повинна переходити в процесуальну множинність на стадії подачі позовної заяви. Проаналізуємо різні види множинності.

Найпоширеніший інститут процесуальної множинності – співучасть.

Дійсно, відповідно до ст. 47 ГПК України позов може бути пред'явлений кількома позивачами до декількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо іншої сторони вступає у судовому процесі самостійно [2].

У зв'язку з цим у літературі процесуальна співучасть зазвичай визначається як обумовлена матеріальним правом множинність осіб на тій чи іншій стороні в господарському процесі на підставі наявності загального права або загального обов'язку [3, с. 57].

Виділяють такі види співучасті [4, с. 25]:

- активна співучасть – кілька позивачів пред'являють позов до одного відповідача. Наприклад, активна співучасть буде мати місце у випадку пред'явлення позову декількома довірцями, які вимагають від одного свого представника солідарного відшкодування збитків і моральної шкоди, завданої їм у зв'язку з укладенням угоди не в їхніх інтересах (ст. 232 ЦК України);

- пасивна співучасть – один позивач пред'являє позов до кількох відповідачів. Наприклад, пасивна співучасть буде мати місце у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою: боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники (ст. 554 ЦК України);

- змішана співучасть – кілька позивачів пред'являють позов до кількох відповідачів. Прикладом змішаної співучасті може служити позов про звільнення з-під арешту (виключення з опису) спільного майна (тобто майна, що перебуває у спільній частковій власності). Співпозивачами в такій справі можуть виступати співзасновники підприємства (співвласники арештованого майна), а співвідповідачами – боржник, за боргами якого описане майно, і стягувач, тобто особа, на користь якої описане майно (вказані ситуації часто зустрічаються у справах про банкрутство).

За ступенем обов'язковості процесуальна співучасть буває [5, с. 109]:

- обов'язковою – коли характер спірних матеріальних правовідносин такий, що питання щодо прав та обов'язків одного із суб'єктів неможливо вирішити без залучення до справи інших суб'єктів цих правовідносин;

- факультативною – коли немає обов'язкової множинності суб'єктів.

Чинний ГПК України не визначає підстав настання обов'язкової або факультативної співучасті, хоча зі змісту ст. 58 Кодексу можна зро-

бити висновок, що мова йде про факультативну співучасть за наявності однорідних вимог.

Також ГПК України не дає визначення поняття «співучасть», а лише встановлює можливість подачі позовних вимог про захист кількох позивачів до декількох відповідачів.

Слід визнати, що в судовій практиці розглядається значна кількість справ із множинністю осіб на стороні позивача або відповідача. Інститут співучасті застосовується досить широко у правовідносинах про визнання боржника неплатоспроможним, кредитних відносинах тощо.

У науковій доктрині немає єдиної позиції щодо співвідношення понять «співучасть» та «груповий позов». Н. С. Батаєва вважає, що «з юридичної точки зору групові позови являють собою процесуальну співучасть у чистому вигляді» [6, с. 45]. Так, М. К. Треушников ототожнює груповий позов і співучасть, вважаючи, що груповий позов є співучастю у великому розмірі, але не пояснює, що таке «великий розмір». В. В. Ярков й І. В. Решетникова у своїх роботах також висловлюють думку про схожість інституту групового позову з процесуальною співучастю, називаючи його «гіпертрофованою процесуальною співучастю» з точки зору матеріального та процесуального права [7, с. 136]. Проте варто погодитися з думкою Г. О. Аболоніна, який вважає, що процес за груповим позовом являє собою окремий різновид позовного провадження, що означає більш високий і більш складний рівень розвитку процесуального механізму у порівнянні з рівнем процесуальної співучасті [8, с. 30].

При процесуальній співучасті максимально враховується різноманітність думок і процесуальних інтересів її членів (співучасники діють у процесі самостійно) [9]. Однак варто погодитися з М. В. Сельковим, що велика кількість процесуальних документів, повне дотримання процесуальних вимог і різноманітність думок не дозволить виявити справді суттєві для розгляду справи питання. Крім того, така конструкція веде до істотного збільшення судових витрат [9].

Спеціальний механізм групового позову не передбачає обов'язку особистої участі в процесі всіх учасників групи. Основна спрямованість вимоги судового захисту в груповому позові

носить характер захисту інтересів позивачів усієї групи осіб, чії права порушені, у той час як процесуальна співучасть здійснюється сторонами від власного імені і для захисту тільки своїх інтересів. Група осіб у груповому позові виступає в якості єдиного учасника процесу (однією стороною у справі) [10, с. 62], вона не підлягає поділу на велику кількість індивідуальних учасників, як того вимагає інститут процесуальної співучасті.

Отже, можна виділити основні схожі риси процесуальної співучасті та групового позову:

1) право на позов виникає безпосередньо у будь-кого з учасників;

2) рішення персоніфіковане по відношенню до кожного з учасників.

Відмінності групових позовів від позовів зі співучастю можна класифікувати за такими підставами:

1. За кількістю учасників на момент пред'явлення позову:

- при співучасті – кількість співучасників, визначена на момент пред'явлення позову;

- при груповому позові – кількість учасників у повному обсязі на момент пред'явлення позову може бути не визначена остаточно.

2. За обов'язковістю участі сторін у справі:

- при співучасті – кожний виступає в процесі самостійно і здійснює права сторони в процесі (ст. 47 ГПК України);

- при груповому позові – учасники можуть не брати участь у процесі в повному складі (і не повинні цього робити). Інтереси групи представляє позивач-представник. Усі позивачі за груповим позовом виступають у якості однієї сторони.

3. За обов'язковістю участі представника:

- при співучасті – сторони можуть доручити ведення справи одному з учасників;

- при груповому позові – учасники зобов'язані доручити ведення справи позивачу-представнику.

4. Підстави по вступу в провадження:

- при співучасті – провадження по справі порушується на підставі позову;

- при груповому позові – підставою для вступу в провадження є заява.

Таким чином, за результатами порівняння позовів із співучастю та групових позовів можна виділити наступні характерні риси останніх:

1) при пред'явленні групового позову кількість учасників групи не визначена;

2) учасники групи не можуть взяти участь у процесі в повному складі та виступають у якості однієї сторони у справі;

3) учасники групи повинні доручити ведення справи позивачеві-представнику [11, с. 35];

4) сторони підписують угоду про те, що позивач-представник виступає від імені групи та в інтересах кожного члена групи. У самих членів групи немає права зменшити або збільшити позовні вимоги, вони лише мають право брати участь у груповому позові чи відмовитися від цього (право на оптацію);

5) право змінити предмет або підставу позову має тільки позивач-представник;

6) у разі смерті одного з позивачів за груповим позовом провадження у справі продовжує слухатися.

У зв'язку з розвитком економіки та наявністю в суспільстві різноманітних багатосуб'єктних правовідносин, інститут співучасті все частіше не відповідає вимогам порушених правовідносин. У цьому випадку використання групового позову частіше за все є більш доцільним.

Наступний вид процесуальної множинності – захист у суді інтересів невизначеного кола осіб.

Коли ведеться наукова полеміка про те, що таке груповий позов, йдеться переважно про майновий груповий позов, який є найбільш розповсюдженим різновидом групового позову. Проте у літературі немає єдиної думки щодо співвідношення понять «груповий позов» та «позов про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб».

Так, наприклад, В. В. Ярков вважає позов про захист невизначеного кола осіб і груповий позов тотожними [7, с. 70].

Інші автори схильються до думки про те, що позов про захист невизначеного кола осіб є всього лише різновидом групового позову. Зокрема, О. Чугунова вважає, що у складі групових позовів може бути виділений певний груповий

позов (склад групи є тимчасово невизначеним, але на момент винесення судового рішення ідентифікується судом) і позов про захист невизначеного кола осіб (рішення виноситься у відношенні невизначеного кола осіб і має публічно-правовий характер) [12, с. 23]. Г. О. Аболонін відносить до кола групових позовів позови про захист численної групи позивачів (групові позови представників), позови до численної групи відповідачів, непрямі (похідні) позови, позови на захист невизначеного кола осіб [8, с. 17-23]. Підтримуючи в цілому вказаного автора, В. А. Миколаєць зазначає, що груповий позов, похідний позов, позов про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб та представницький позов взагалі іменуються «масовими позовами». Не визначаючи критеріїв даних позовів, вона стверджує, що «масовий позов» охоплює всі інші види позовів, які опосередковують захист групового інтересу [13, с. 149].

Деякі автори наполягають, що груповий позов є різновидом позову про захист невизначеного кола осіб [14, с. 193].

Як правило, при пред'явленні позову про захист інтересів невизначеного кола осіб переслідується, у першу чергу, публічний інтерес – припинення протиправної діяльності певної особи. Одночасно рішення у такій справі створює підставу для пред'явлення індивідуальних позовів для захисту прав конкретних осіб, чий права порушені від цієї протиправної діяльності, оскільки в ньому встановлюється факт вчинення протиправних дій, і це рішення є обов'язковим для суду, що розглядає конкретні позови про відшкодування збитків.

Позовне провадження традиційно здійснює захист прав та інтересів конкретних фізичних осіб та суб'єктів господарювання. Відмінною рисою позовів про захист прав інших осіб і про захист невизначеного кола осіб (неперсоніфікованого інтересу) є коло суб'єктів, які потребують захисту. Як правило, при груповому позові даних суб'єктів легко визначити (група акціонерів, покупці певного товару), але вони можуть бути не персоніфіковані на момент подання позову.

Таким чином, суд вирішує справу, не маючи чіткої інформації, на захист кого конкретно буде винесене його рішення. Тому він виносить рішення щодо відповідача, визнаючи або не визнаючи його провину, без винесення рішення по справі кожного з позивачів персонально. Іншими словами, суд створює судову преюдицію та забезпечує можливість припинення протиправних дій відповідача. У даному випадку мова йде про захист публічного інтересу.

На підставі вищевказаного можливо зробити висновок, що позов з невизначеним колом осіб може бути передумовою виникнення в подальшому групового позову.

Виконуваність судового рішення є наслідком його законної сили, під якою необхідно розуміти можливість примусового виконання судового рішення незалежно від волі особи, яка є зобов'язаною за даним рішенням.

Рішення, винесене за позовом про захист невизначеного кола осіб та його примусове виконання, можливе відразу після набрання ним законної сили. За таким рішенням відповідач у залежності від категорії справи повинен припинити дії, які визнані судом такими, що порушують права та інтереси невизначеного кола осіб, або, навпаки, здійснити дії для усунення небезпеки порушення прав та інтересів невизначеного кола осіб. Крім цього, можливі ситуації, коли недостатньо тільки усунення порушення прав та інтересів, але необхідне відшкодувати шкоду за час дії цих порушень. Отже на даному етапі мова йде саме про груповий позов, коли необхідно захистити приватноправовий інтерес.

Уявляється, що з метою попередження вищезазначених явищ є доцільною подальша теоретична розробка особливостей процесуального механізму розгляду майнового групового позову й закріплення процесуальних особливостей судового провадження за таким позовом в національному процесуальному законодавстві України. Із закріпленням особливостей зазначеного процесуального інституту в ГПК України проблема захисту майнових інтересів численного кола осіб може бути вирішена.

Висновки. Проаналізувавши особливості та сферу застосування позовів про захист невизначеного кола осіб і групових позовів, слід зазна-

чити, що загальними ознаками, характерними для обох видів позовів, є:

1) тотожність предмета доказування за фактами, на яких ґрунтуються вимоги учасників групи;

2) існування одного спільного способу захисту прав та інтересів позивачів;

3) отримання учасниками групи загального позитивного результату в разі задоволення судом позову;

4) численність складу учасників групи на боці позивача, наявність спільного для всіх позивачів відповідача.

Для справ за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб характерні такі ознаки:

1) специфічний об'єкт судового захисту – неперсоніфікований суспільний інтерес;

2) особливий суб'єктний склад на стороні позивача – невизначене коло осіб;

3) рішення за даним позовом має публічно-правове значення, сприяє досягненню певного соціального ефекту;

4) рішення за даним позовом є підставою для подання групового позову з метою отримання майнового відшкодування;

5) здатність до персональної змінюваності групи, чії права порушені;

6) у разі смерті одного із учасників провадження по справі не припиняється.

Отже, позови про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб є різновидом процесуальної множинності. Основним критерієм розмежування групового позову від позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб вважаємо, захист не персоніфікованого суспільного інтересу та не можливість отримання матеріального відшкодування.

У разі якщо кінцевою метою позивачів є отримання майнового відшкодування за груповим позовом, позови про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб з його специфічними рисами є передумовою захисту прав позивачів та проміжним етапом в досягненні поставленої мети, вважаємо доцільним розглядати їх як характерні, суттєві ознаки, за відсутності яких до-

сліджуваний предмет не може існувати та які відрізняють його від позовів інших видів.

Література

1. *Абова Т. Е.* Соучастие в советском гражданском процессе. Избранные труды. Гражданский и арбитражный процесс. Гражданское и хозяйственное право / Т. Е. Абова. – М.: Статут, 2007. – 1134 с.

2. *Господарський* процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 15 січня 2018 р. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 148 с.

3. *Науково-практичний* коментар Господарського процесуального кодексу України / за ред. О. І. Харитонові. – К.: Істина, 2006. – 272 с.

4. *Гражданский* процесс: учеб. для студ. вузов / под ред. В. В. Яркова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 782 с.

5. *Добровольский А. А.* Основные проблемы исковой формы защиты права / А. А. Добровольский, С. А. Иванова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 159 с.

6. *Батаева Н. С.* Необходимо ввести институт группового иска / Н. С. Батаева // Российская юстиция. – 1998. – № 10. – С. 43-45.

7. *Решетникова И. В.* Гражданское право и гражданский процесс в современной России / И. В. Решетникова, В. В. Ярков. – М.: Норма, 1999. – 312 с.

8. *Аболонин Г. О.* Групповые иски в гражданском процессе: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Глеб Олегович Аболонин. – Екатеринбург, 1999. – 157 с.

9. *Сельков М. В.* К вопросу о допустимости групповых исков [Электронный ресурс] / М. В. Сельков // Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. Серия «Корпоративное управление и инновационное развитие Севера». – 2007. – № 1. – Режим доступа: <http://koet.syktu.ru/vestnik/2007/2007-1/6.htm>.

10. *Коваль В. В.* Правовая природа процессуальной множественности в хозяйственном про-

цессе / В. В. Коваль // *Правова держава*. – 2011. – № 13. – С. 59-62.

11. *Гражданское право России: курс лекций* / М. И. Брагинский, В. В. Залесский, Н. И. Клейн, В. Н. Литовкин и др.; под ред. О. Н. Садикова. – М.: Юрид. лит., 1996. – Ч. 1. – 304 с.

12. *Чугунова Е. И.* Производные иски в гражданском и арбитражном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 / Е. И. Чугунова. – Екатеринбург, 2003. – 23 с.

13. *Миколаєць В. А.* Місце групових позовів у системі масових позовів / В. А. Миколаєць // *Митна справа*. – 2014. – № 2 (2.2). – С. 145-149.

14. *Лукашова М. Д.* Проблемы исков в защиту интересов неопределенного круга лиц групповых исков / М. Д. Лукашова // *Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве*. – М., 2001. – С. 192-196.

References

1. *Abova T. E.* Souchastie v sovetskom grazhdanskom processe. Izbrannye trudy. Grazhdanskij i arbitrazhnyj process. Grazhdanskoe i hozjajstvennoe pravo / T. E. Abova. – М.: Statut, 2007. – 1134 s.

2. *Gospodars'kyj procesual'nyj kodeks Ukraïny: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovnennjamy stanom na 15 sichnja 2018 r.* – К.: Centr uchbovoi' literatury, 2018. – 148 s.

3. *Naukovo-praktychnyj komentar Gospodars'kogo procesual'nogo kodeksu Ukraïny / za red. O. I. Harytonovoi'.* – К.: Istyna, 2006. – 272 s.

4. *Grazhdanskij process: ucheb. dlja stud. VUZov / pod red. V. V. Jarkova.* – 7-e izd., pererab. i dop. – М.: Volters Kluver, 2009. – 782 s.

5. *Dobrovol'skij A. A.* Osnovnye problemy iskovoj formy zashhity prava / A. A. Dobrovol'skij, S. A. Ivanova. – М.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1979. – 159 с.

6. *Bataeva N. S.* Neobhodimo vvesti institut gruppovogo iska / N. S. Bataeva // *Rossijskaja justicija*. – 1998. – № 10. – С. 43-45.

7. *Reshetnikova I. V.* Grazhdanskoe pravo i grazhdanskij process v sovremennoj Rossii / I. V. Reshetnikova, V. V. Jarkov. – М.: Norma, 1999. – 312 s.

8. *Abolonin G. O.* Gruppovye iski v grazhdanskom processe: dis. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.03 / Gleb Olegovich Abolonin. – Ekaterinburg, 1999. – 157 s.

9. *Sel'kov M. V.* K voprosu o dopustimosti gruppovyh iskov [Jelektronnyj resurs] / M. V. Sel'kov // *Vestnik Nauchno-issledovatel'skogo centra korporativnogo prava, upravlenija i venchurnogo investirovanija Syktyvkarskogo gosudarstvennogo universiteta. Cerija «Korporativnoe upravlenie i innovacionnoe razvitie Severa»*. – 2007. – № 1. – Rezhim dostupa: <http://koet.syktsu.ru/vestnik/2007/2007-1/6.htm>.

10. *Koval' V. V.* Pravovaja priroda processual'noj mnozhestvennosti v hozjajstvennom processe / V. V. Koval' // *Правова держава*. – 2011. – № 13. – С. 59-62.

11. *Grazhdanskoe pravo Rossii: kurs lekcij / M. I. Braginskij, V. V. Zaleskij, N. I. Klejn, V. N. Litovkin i dr.; pod red. O. N. Sadikova.* – М.: Jurid. lit., 1996. – Ч. 1. – 304 с.

12. *Чугунова Е. И.* Производные иски в гражданском и арбитражном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 / Е. И. Чугунова. – Екатеринбург, 2003. – 23 с.

13. *Mykolajec' V. A.* Misce grupovyh pozoviv u systemi masovyh pozoviv / V. A. Mykolajec' // *Митна справа*. – 2014. – № 2 (2.2). – С. 145-149.

14. *Lukashova M. D.* Problemy iskov v zashhиту интересов неопределенного круга лиц групповых исков / М. Д. Лукашова // *Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве*. – М., 2001. – С. 192-196.

**ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ГРУППОВОГО ИСКА
В ХОЗЯЙСТВЕННОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

Национальный университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, 08201, Ирпень, Киевская область, Украина
E-mail: bilko_ap@i.ua

Цель: в статье рассматриваются теоретические и правовые вопросы группового иска в хозяйственном судопроизводстве на основе анализа норм действующего законодательства и научных взглядов отечественных ученых. **Методы исследования:** анализируется множественность и процессуальное соучастие в хозяйственных спорах. Приводятся определения группового иска, виды соучастия. **Результаты:** предлагаются пути совершенствования хозяйственно-процессуального законодательства. **Обсуждение:** проблемы хозяйственного законодательства и потребность в его совершенствовании.

Ключевые слова: иск, групповой иск, соучастие, виды соучастия.

O. Bilko

**LEGAL NATURE OF GROUP LAWSUIT
IN THE ECONOMIC RULE-MAKING**

National university of government fiscal service of Ukraine
Universitetskaya St., 31, 08201, Irpen, Kiev region, Ukraine
E-mail: bilko_ap@i.ua

Purpose: in the article the theoretical and legal questions of group lawsuit are examined in the economic rule-making on the basis of analysis of norms of current legislation and scientific looks of home scientists. **Methods:** multiplicity and judicial participation are analysed in economic sporax. Led decisions of group lawsuit, types of participation. **Results:** the ways of perfection of господарсько-процесуального legislation are offered. **Discussion:** problems of economic legislation and requirement in his perfection.

Keywords: lawsuit, group lawsuit, participation, types of participation.